УДК 341.7(489)(091)(092)(093.3)“170/171”Ю.Юль

Папа І. Ю.

(НЕ)ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ДАНСЬКОГО ДИПЛОМАТА В РОСІЇ (за матеріалами подорожнього щоденника Юста Юля, 1709–1711)

У статті проаналізовано матеріали дипломатичної місії данського дипломата Юста Юля (1709–1711 рр.), а саме подорожній щоденник, який, окрім опису мандрівки теренами Східної Європи, розповідає про особливості данської дипломатії в часи Великої Північної війни та специфіку міжнародних відносин на початку XVIII ст. Поява низки джерел, які написали дипломати-очевидці та співучасники знакових подій початку XVIII ст., була наслідком нових тактик у зовнішній політиці тогочасних правителів та їхніх таємних радників. Європейські дипломати, які перебували в закордонних місіях, дуже часто були в ролі шпигуна та етнографа-мемуариста водночас.

В українських дослідженнях цей текст згадується нечасто, хоча містить цікаві «українські сюжети», які ще потребують ґрунтовного вивчення та контекстуалізації. Звернення до окремих сюжетів і тем, які ще не стали предметом наукових студій, є нагодою для застосування підходів історичної антропології, культурної історії загалом та культурної історії тревелогів зокрема. У цій статті зосереджено увагу на описі повсякденного життя данського посла як невідокремної частини дипломатичної місії до Росії: перебування при дворі Петра І та мандрівки теренами Російської держави, Гетьманщини і Речі Посполитої.

Ключові слова: Юст Юль, подорожній щоденник, Велика Північна війна, XVIII століття, данська дипломатична місія (1709–1711), повсякденне життя.

Велика Північна війна (1700–1721) була не тільки театром військових баталій, але й шахівницею, на якій розігрувались різні дипломатичні комбінації. На початку XVIII ст. давні образи та бажання реваншу над вічним ворогом – Швецією, спонукали данського монарха до союзу з російським та польським правителями. Тож після тривалих дипломатичних переговорів данський король Фредерик IV, російський цар Петро I та саксонський курфюст Август I у 1699 р. утворили Північний союз [32, с. 489–503; 29, с. 261–267].

Проте вже в 1700 р. Данія припинила свою активну участь у війні, підписавши Травендальський мир зі Швецією та Гольштейном, який майже на дев’ять років зробив її нейтральним спостерігачем. У 1708 р. данський король та його таємні радники (К. Сехестед та О. Краббе) повернулись до теми війни в таємних дипломатичних перемовинах з російським послом В. Долгоруковим у Копенгагені. Пізніше переконливим аргументом для відновлення данської участі у війні стала шведська поразка та російська перемога під Полтавою (27 червня 1709 р.). Офіційно Данія повернулась до Північної ліги лише в жовтні 1709 р. після підписання російсько-данської угоди [11, с. 221–222].

Значну роль у цих «поворотах» данської зовнішньої політики впродовж війни відігравали дипломатичні місії до учасників «антишведської ліги», особливо до двору Петра I [26]. Як стверджують данські дослідники, з 1697 до 1721 р. до російського царського двору прибувало з місією 16 данських дипломатів різного рангу [29, с. 316–320]. Їхня участь у цьому

© *Папа І. Ю., 2018*

тривалому та масштабному конфлікті спричинилася до появи низки писемних джерел. Ці наративи з'явилися завдяки новим фокусам у зовнішній політиці тогочасних європейських правителів та їхніх таємних радників, що намагались «збирати інформацію» про своїх сусідів, яких вони трактували водночас і як потенційних союзників, і як супротивників. Тому дипломати, які перебували в закордонних місіях, дуже часто виконували роль шпигунів та етнографів-мемуаристів, чиїм завданням було детально записувати все побачене та почуте у відвіданій країні, щоб пізніше цей матеріал можна було використати для прогнозування ймовірного розвитку міжнародних подій чи укладення вигідних міждержавних союзів. Окрім щоденних нотаток на «задану тему», яка була домінантною в подібних джерелах, можемо віднайти інформацію про повсякденне життя самих дипломатів під час подорожей. Саме вона дає змогу дослідникам та пересічним читачам уявити «людський вимір» дипломатії. На думку відомого польського «історика подорожей» Антонія Мончака, цей тип джерел допомагає пізнати щоденне життя мандрівників та труднощі в чужому для них середовищі [28, с. 12].

У цій статті зроблено спробу виокремити певні аспекти повсякденного життя данського дипломата Юста Юля під час його дипломатичної місії (1709–1711 рр.). Центральним джерелом є щоденник, який пролежав в архіві з 1712 р. і був опублікований лише у 1893 р. [23]. Переклад на російську мову виконав наприкінці XIX ст. відомий російський дослідник данських архівних джерел Ю. Щербачов [17].

Слід зазначити, що це джерело найчастіше використовують російські дослідники для аналізу епохи Петра I [1–3], для висвітлення російсько-скандинавських міжнародних відносин у роки Північної війни [4–9; 14; 16] та як свідчення про тогочасні події та відомих постатей «очима іноземця» [1; 12; 15]. Данські ж дослідники трактують подорожні записки Юста Юля як приклад подорожньої літератури XVIII ст. [30; 31]. Для них це цінне джерело для вивчення данського світогляду та національних стереотипів. В українських дослідженнях цей текст згадується нечасто, хоча містить цікаві «українські сюжети», які ще потребують ґрунтовного вивчення та контекстуалізації [13].

Тому звернення до окремих сюжетів і тем, які ще не стали предметом наукових студій, є нагодою для застосування підходів історичної антропології, культурної історії загалом та культурної історії тревелогів зокрема [20; 28]. Зрештою, Девід Ермітадж зазначає, що навіть історики міжнародних відносин тепер дедалі більше цікавляться культурою та намагаються «історично» трактувати відносини між людьми, інституціями та державами, що, на його думку, є свідченням «міжнародного повороту» в інтелектуальній історії [18, с. 7]. Отже, предметом нашої статті є повсякденне життя данського дипломата «під час місії», яке відображене на сторінках його подорожнього щоденника.

Слід зазначити, що місія Юста Юля та її опис в подорожньому щоденнику є певним винятком серед писемних джерел, які стали наслідком візитів ранньомодерних данських дипломатів до російських правителів. Більшість із них продукували лише кореспонденцію, яка нині є частиною великого фонду «Німецька канцелярія» у Національному архіві Данії [24; 34]. Наприклад, попередники Юста Юля, про яких він згадує у тексті, залишили після себе депеші (Пауль Гайнс, 1697–1705) і розлогий звіт (Георг Ґрундт, 1705–1709) [5; 16].

Перша публікація цього джерела данським архівістом Г. Ґрове містить текст щоденника Юста Юля та інструкцію таємних королівських радників (О. Краббе, К. Сехестеда), яка й визначала основну мету поїздки Юста Юля та його завдання під час перебування при російському дворі [23, с. 463–473]. Цікаво, що текст цього джерела розпочинається листом Юста Юля до короля Фредерика IV, який був написаний вже після завершення місії, коли відбулась передача всієї дипломатичної кореспонденції до Німецької канцелярії. Зміст цього листа слугує своєрідною передмовою для данського короля, який був основним «замовником тексту» [23, с. 1–3]. Автор пояснює, що зміст щоденника формувався та переписувався з чернеток після повернення до Данії. Також Юль Юст наголошує, що текст щоденника не є «найповнішим описом Росії», оскільки для цього йому бракувало знання російської мови та багатолітнього спокійного перебування в цій державі [23, с. 2]. Ці авторські зауваги дозволяють припустити, що найважливішими повсякденними обов'язками під час місії були спостереження та щоденні нотування. У тексті навіть є латинський вислів «Nulla dies sine linea» («Ні дня без рядка»), який, за припущенням Г. Ґрове та Ю. Щербачова, міг вписати Расмус Еребо під час переписування фінального тексту з чернеток Юста Юля [23, с. 5]. Проте навіть такий літературний прийом певною мірою підтверджує, що учасники цієї місії приділяли написанню нотаток особливу увагу.

Основна частина щоденника розпочинається нотаткою за 8 квітня 1709 р., яка повідомляє про отримання Юстом Юлем наказу прибути до Копенгагена для зустрічі з таємними радниками, де йому повідомили про королівську пропозицію – очолити дипломатичну місію до царського двору Петра I [23, с. 4]. Юст Юль недовго вагався щодо такого призначення, і вже наступного дня (тобто 9 квітня 1709 р.) він дав згоду за умови, що «російська місія» не буде дуже тривалою. Звісно, тривалість місії також визначав і його офіційний статус «надзвичайного посланця» (envoyé extraordinaire).

Навесні 1709 р., як свідчать щоденникові записи, Юст Юль готувався до подорожі: найняв особистого секретаря Расмуса Еребо, улагоджував різні побутові аспекти мандрівки (спорядження кораблів, закупівля одягу, провіанту, пошук помічників). Цікаво, що запис про початок підготовки до мандрівки є на початку квітня 1709 р., а про готовність усього потрібного для мандрів згадано аж всередині червня. Будь-яких записів про травень 1709 р. немає в цьому щоденнику. Можна припустити, що саме в цей час Юст Юль ретельно займався підготовкою до цієї місії і не робив записів.

Червень 1709 року стає де-юре початком дипломатичної місії: 11 червня Юст Юль отримав детальну інструкцію німецькою мовою щодо своїх подальших обов'язків, а вже 17 червня розпочав свою мандрівку. Серед 15 пунктів, які виокремили її автори, можна виділити загальні рекомендації щодо дотримання придворного церемоніалу; ознайомлення з документацією послів-попередників (П. Гайнса та Г. Ґрундта); підтримування доброзичливих відносин із європейськими дипломатами; прохання податкових пільг для данських купців і фінансових субсидій для Данії та її війська; регулярного епістолярного інформування данського короля про всі події при дворі та всередині держави; постійного переконання Петра I у непохитній дружбі та підтримці данського монарха. Упродовж «російської місії» Юст Юль намагався дотримуватись цих рекомендацій, проте, як свідчить його щоденник, це не завжди йому вдавалось.

Слід пам'ятати, що Юст Юль не мав спеціальної дипломатичної підготовки чи відповідної освіти, так само як більшість тогочасних дипломатів, тому його розуміння чи трактування дипломатичних церемоній і ритуалів формувалось на певному читацькому репертуарі. Згадка на сторінках щоденника фрагментів книги Абрагама Вікфорта «Посол та його функції» (Abraham de Wicquefort «L'ambassadeur et ses fonctions» (1681)) може свідчити про спроби самоосвіти та його намагання самостійно опанувати мистецтво дипломатії [23, с. 180]. У цьому випадку читання книг могло бути частиною його підготовки до нової ролі або своєрідним дозвіллям під час досить тривалої «першої частини» місії, яка була «дансько-прусько-балтійською» в географічному вимірі. Юст Юль розпочав її в данському місті Роскільде, звідки дістався до Гамбурга. До середини липня 1709 р. він перебував у Берліні та Потсдамі, де чекав на детальнішу інструкцію від данського короля Фредерика і спостерігав за придворним церемоніалом під час зустрічі трьох монархів [23, с. 8–26]. Згодом він майже два місяці їхав прибалтійськими краями в напрямку до Нарви, куди потрапив аж на початку вересня 1709 р.

Нарву можна вважати «першим російським містом» на маршруті Юста Юля, оскільки саме тут данський посланець уперше зустрівся з представниками російської влади. Також у Нарві Юст Юль робить свої перші «дипломатичні кроки», письмово повідомляючи про свій приїзд адмірала Ф. Апраксіна, від якого пізніше замість візиту отримує письмове привітання з нагоди його приїзду в Росію. Отже, перебування данського дипломата в Нарві стало першим знайомством зі специфікою дипломатичного етикету (наприклад, правил щодо «першого візиту») та першим досвідом у ролі дипломата [23, с. 70–71]. Також Юст Юль в описах свого перебування згадує про знайомство із нарвським протестантським пастором Г. Брюнінгом [23, с. 57], який розповів йому про історію захоплення Нарви російськими військами та примусове виселення шведського населення. Складається враження, що Юст Юль спеціально шукав іноземців на цих теренах для отримання «альтернативної версії подій» у цьому регіоні, з метою використання цієї інформації у своєму щоденнику. Також ці «місцеві неросіяни» могли виконувати роль гідів по невідомому для данського дипломата місту. Наприклад, у нотатках про Нарву він пише, що йому показали ті місця, де російські військові зробили приступ під час облоги міста [23, с. 59].

Можемо узагальнити, що повсякденне життя Юста Юля в Нарві складалось із прогулянок містом, під час яких він оглядав фортифікаційні споруди; відвідин церков на території міста (православної, а також німецької та шведської, які належали лютеранським громадам до захоплення Нарви росіянами), спілкування з лютеранськими пасторами, «місцевими іноземцями» (переважно німецького походження) і представниками

місцевої влади (комендантом Нарви В. Зотовим та бургомістром К. Гетте), спільних трапез зі згаданими вище посадовцями та «всіма жителями Нарви», як пише сам автор [23, с. 69]. Саме в Нарві Юст Юль починає писати про свій перший досвід апробації «російської кухні», яку критикує за надмірне вживання солі, перцю, цибулі, часнику і невміння росіян сервірувати стіл. Подібна критика «російського меню» трапляється також в описах життя данського дипломата навіть у Москві та Петербурзі, де він порівнюватиме її з «європейською кухнею», яку пробували популяризувати іноземні дипломати на своїх прийомах [23, с. 280]. Досить позитивно Юст Юль відгукується лише про смак ліфляндського пива, яке порівнює з данським, та детально описує рецепт його приготування [23, с. 76–77]. Нотатки подібного типу підтверджують, що дипломати-мандрівники, окрім офіційних обов'язків, які були левовою часткою їхнього повсякдення, могли мати «неповсякденні» виміри свого життя під час дипломатичної місії [22].

Перебування в Нарві закінчилось після несподіваної зустрічі з царем Петром I: Юст Юль мав за його наказом їхати до Петербурга, а саме офіційне вручення вірчої грамоти від данського короля мало б відбутись у Москві під час офіційної аудієнції [23, с. 112]. Проте врешті-решт Петро I не приділив цьому ритуалу належної уваги, пояснюючи це отриманими листами від данського короля. Можна припустити, що така неуважність до дипломатичних церемоній та ритуалів образила данського посла, оскільки прибуття інших європейських дипломатів (наприклад, британського посла Ч. Вітворта [23, с. 177–180], польських дипломатів Й. Фіцтума [23, с. 213–214] і М. Воловіча [23, с. 332–33]) до царського двору відбувались офіційно і урочисто, а йому вдалося домовитись лише про приватну аудієнцію [23, с. 172–174]. Подібні «реверанси» російського царя та придворних аристократів могли свідчити про більшу прихильність до певних дипломатів через міжнародну політику їхніх держав та союзи з царською Росією або про брак дипломатичної культури чи незнання європейського церемоніалу при царському дворі [25], як це пояснює Юст Юль на сторінках щоденника [23, с. 97–98].

Тривале перебування в Москві та Петербурзі не минало без постійних складнощів, які виникали у Юста Юля також і надалі при наступних спробах вирішити якісь нагальні справи під час приватних аудієнцій у царя [23, с. 115]. Щоденні спостереження Юста Юля за життям царського двору та людей з різних соціальних груп формують на сторінках щоденника дуже строкатий образ російського суспільства, яке, крім релігійного фанатизму, також впадало в крайнощі, що певною мірою пов'язані з категоріями моралі і етики, а також суперечать світогляду данського посланця: зловживання алкоголем та їжею [23, с. 151–152], нерозуміння категорій «право» і «справедливість» [23, с. 388], відсутність ділової культури в політичній сфері [23, с. 239–240, 319], низька цінність людського життя [23, с. 319–320] та незаконні шляхи для досягнення власних цілей (тобто корупція) [23, с. 356–360]. Засудження та несприйняття цих явищ автором свідчить про його не тільки конфесійну чи національну відмінність, але й етичну інакшість, яка була сформована на основі не тільки протестантського вчення, але й європейського раціоналізму та ідей модерного часу. Російська ж держава початку XVIII ст. «очима данця» сприймається як дуже архаїчна і така, що «провокує» представників модерних європейських держав протиставляти власні цінності та системи норм через порівняння, критику та несприйняття побаченого і почутого. Як, власне, і робив Юст Юль на сторінках свого подорожнього щоденника.

Проте з подібними проблемами стикалися майже всі іноземні дипломати, які, перебуваючи при царському дворі [23, с. 319], не сприймали варварських розваг (наприклад, «весілля карликів») та алкогольних оргій, що займали більшу частину часу Петра I. Такий уклад щоденного життя був серйозним випробуванням для іноземців, які фізично та морально не були готові до таких «викликів» [23, с. 312–314]. Як зазначає данський історик П. Мюллер, любов росіян до міцних напоїв та зловживання ними є доволі поширеним сюжетом у ранньомодерних текстах данських мандрівників [30; 31]. Цю національну ваду європейські дипломати в деяких випадках навіть використовували на свою користь [23, с. 325]. Як пише сам Юст Юль, «з росіянами краще вирішувати справи, використовуючи міцні напої і подарунки, бо право і справедливість тут недійсні» [23, с. 388].

Відвідування гучних бенкетів при дворі та аудієнцій у царя було обов'язковою функцією дипломатів при дворі. Це була офіційна частина їхнього щоденного життя. Проте, за свідченнями Юста Юля, присутні в Москві дипломати мали можливість комунікувати між собою за менш офіційних обставин. Під час своєї місії в Росії данський дипломат згадує про спільні трапези та візити до окремих європейських дипломатів (британського посла Чарльза Вітворта, польських дипломатів Марціна Воловіча та Фрідріха

Фіктума, прусського посла Георга Кайзерлінга) як частину свого повсякденного життя [23, с. 146, 194, 224, 366]. Це була, на нашу думку, не тільки частина усталених дипломатичних формальностей, але й особливість повсякденного життя дипломатів. Завдяки такій комунікації вони обмінювались важливою інформацією про останні події на війні та придворну ситуацію. Наприклад, дискусійне питання, яке виникло щодо використання певних титулів віце-канцлера Шафірова в листуванні та інших процедурах, спровокувало конфлікт між європейськими дипломатами при дворі та російським аристократом [23, с. 152–154]. Проте завдяки спілкуванню дипломати виробили спільну тактику щодо вимоги письмово засвідчити надання цих титулів П. Шафірову та їхнє пізніше використання. Як зауважує дослідниця А. Болен, ще з XVII ст. російські правителі та дипломати дуже гостро реагували на помилки у вживанні титулатури у звертаннях до них: випадкова помилка чи навмисне опускання одного з титулів могло вважатись серйозною образою [19, с. 344].

Під час місії Юст Юль також активно відвідує сакральні об'єкти в різних містах: собор Успіння Богородиці, собор Архангела Михаїла та собор Благовіщення в Москві, монастир Св. Антонія в Новгороді, Києво-Печерську лавру та собор Св. Софії в Києві. Ці візити були частиною його офіційних обов'язків (наприклад, він запрошувався брати участь у літургійних богослужіннях у присутності царя або на приватні зустрічі з церковними ієрархами), інколи це була частина його дозвілля. У детальних описах цих храмів данський дипломат як протестант завжди звертав увагу на елементи розкоші, які відразу вражали відвідувачів, а особливо іноземців-іновірців: ікони прикрашені дорогоцінними металами та коштовним камінням, позолочені куполи і яскраві розписи церковних стін [23, с. 339–341, 389–390]. Проте, окрім архітектурної розкоші православ'я, він помітив релігійну неосвіченість населення (наприклад, незнання тексту щоденної молитви «Отче наш» серед православних), надмірну ритуалізацію православної віри та дуже низький рівень освіченості російського духовенства, яке «нічого не знає, не розуміє і подекуди є більшим невігласом, аніж простолюдини, яких воно, власне, має навчати і наставляти» [23, с. 210–271]. Ці висновки він зробив на основі спілкування з численними православними ієрархами, які не володіли жодною іноземною мовою і не могли порозумітись навіть із його секретарем-перекладачем Расмусом Еребо, який розмовляв латиною.

Окрім культурних та релігійних дисонансів, дипломатична місія Юста Юля, як і інших європейських дипломатів та мандрівників, ускладнювалась відсутністю належних побутових умов для іноземців [23, с. 204, 261], обмеженням свободи пересування [23, с. 75–76] та небезпекою для власного життя через часті розбої та грабежі в російських містах [23, с. 330]. Можемо зауважити, що автор щоденника намагається бути лояльним та терплячим до певних незручностей у повсякденному житті під час своєї місії (наприклад, браку свічок і дров узимку, погано облаштованого помешкання, браку провіанту та коней під час тривалих переїздів), апелюючи до недоліків Московії та економічних труднощів у часи Північної війни. Саме неможливість придбати провіант та дорожнеча продуктів (через війну та спекуляцію) [23, с. 238], на думку данця, була однією з «незручностей проживання» в цій країні [23, с. 120–121], особливо для іноземців. Юль Юст, зазнавши випробування таким дефіцитом, врешті замовив певні продукти в Данії, за які теж заплатив самостійно, про що скаржився в щоденнику [23, с. 271–272]. Саме цей продуктовий дефіцит та надмірна простота російської кухні (наприклад, брак прянощів та імпортних вин) змушували й інших іноземних дипломатів витрачати гроші на своє утримання та на організацію прийомів. Скарги на це є також і в листуванні Юста Юля з королівським двором.

Випробуванням для Юста Юля також були погані побутові умови під час тривалих мандрівок услід за Петром I та його почтом. У щоденнику автор пише про брак та подекуди повну відсутність заїжджих дворів на міжміських маршрутах [23, с. 131]. Єдиним позитивом була наявність верстових стовпів на російських дорогах, що допомагала Юсту Юлю підраховувати відстань між відвіданими містами [23, с. 109]. Брак дорожнього сервісу в цій частині Європи, окрім подиву, викликав роздратування у Юста Юля, як можна зрозуміти з тексту нотаток щодо неготовності російської влади дбати про потреби іноземних мандрівників, особливо дипломатів [23, с. 290].

Погана поштова комунікація між європейськими та російськими містами була ще однією проблемою повсякденного життя Юста Юля. Через цю незручність, з якою він зіткнувся в Петербурзі [23, с. 297–298], данський посол не міг виконувати королівську інструкцію про регулярне листування та звіти. Він зазначає в щоденнику, що перші листи з Данії він отримав лише в листопаді 1709 р., а свого першого листа до Данії написав аж у січні 1710 р., перебуваючи

в Москві. Пізніше для економії він писав та надсилав листи цілими «зв'язками»: у щоденнику згадується надсилання 32 листів одним пакунком [23, с. 96]. Крім того, він змушений був платити за дипломатичну кореспонденцію з власної кишені [23, с. 319, 324]. Нерозвинута поштова система на російських територіях дуже контрастувала з розвинутою європейською мережею [27], прусський приклад якої Юст Юль описує в подорожніх нотатках [23, с. 12–13].

Наведені вище обставини цілком можуть бути одним із вагомих аргументів для пояснення нетривалих, але частих данських дипломатичних місій у часи Петра I (в середньому менше трьох років) та прохання самого Юста Юля на початку місії щодо свого терміну перебування в цій країні [29, с. 317–320]. Також можна припустити, що вступні пасажі щоденника про небезпеку цієї подорожі автор написав після її завершення; це були радше його власні висновки, аніж стереотипні твердження інших данських мандрівників [23, с. 5–6].

Також слід додати, що всі згадані особливості щоденного укладу життя Юста Юля мали певний вплив і на його самопочуття та здоров'я під час місії. Наприклад, обов'язкова участь у царських бенкетах завжди призводила до тривалого похмілля [23, с. 114]. У щоденнику є один день, про який Юст Юль пише лише два короткі речення: «Було похмілля, тобто день без алкоголю для позбавлення від хмелю. Похмілля – слабкість (після п'янства)» [23, с. 291]. Цікаво, що слово «похмілля» в тексті є лише транслітерацією російського слова «похмелье» («pochmelie»). Напевно, автор не міг підібрати відповідного данського слова, яке б характеризувало його тодішній стан та самопочуття. Хоча не тільки надмірне вживання алкоголю, але й часті і тривалі переїзди, як пише Юст Юль, «вартували йому здоров'я» [23, с. 425]. Автор щоденника згадує про свою хворобу під час подорожі українськими землями в серпні 1711 р. та смерть кількох людей із його супроводу [23, с. 425]. Проблеми зі здоров'ям були також причиною його кількаденної зупинки у Львові під час завершального етапу місії [23, с. 430].

21 грудня 1711 р. Юст Юль був відкликаний грамотою данського короля Фредерика, яку він отримав, перебуваючи в Данцигу. Того самого дня данський дипломат написав прощальні листи російському цареві Петру I, Г. Головкіну, О. Меншикову та попрощався з усіма присутніми там іноземними представниками [23, с. 450]. Слід зазначити, що данський посланець уже робив певні кроки для отримання подібного дозволу короля наприкінці листопада 1711 р. [23, с. 451–452]. Трохи раніше, ніж Юст Юль, були відкликані й інші європейські посли, що перебували в Москві разом із ним [23, с. 349].

У підсумку можемо зауважити, що дипломатична місія Юста Юля (1709–1711 рр.) не спричинилась до кардинальних змін у Північній війні, данській зовнішній політиці чи тогочасних міжнародних відносинах у Європі. Проте сама поява такого подорожнього щоденника, який написав очевидець та співучасник цих подій, стала цінним джерелом інформації для дослідження «людського обличчя» дипломатії в час глобальних конфліктів, ролі дипломатів у налагодженні міжнародних відносин та міжкультурного обміну, повсякденного життя іноземних дипломатів, формування ранньомодерної дипломатичної культури і т. п. Детальний опис особистого та професійного досвіду Юста Юля, якого він набув під час перебування при царському дворі, комунікації з іншими європейськими дипломатами та процесу самоосвіти через читання відомих трактатів про функції дипломата, є також цікавим прикладом професійних трансформацій і перекваліфікацій, що, ймовірно, були типовими для більшості ранньомодерних дипломатів, які не мали спеціальної освіти чи підготовки. Хоча стосовно Юста Юля можна стверджувати про виняткову релевантність та практичне застосування ним попереднього фаху та професійного досвіду: військово-морська підготовка та голландська мова допомогли йому налагодити спілкування з Петром I, який любив флот і теж мав «нідерландський досвід» [23, с. 234].

«Подорож до Росії», яку здійснив та описав данський дипломат Юст Юль на початку XVIII ст., завдяки інструкції королівських радників та самого короля Фредерика, стала оригінальним подорожнім наративом, що містить інформацію не тільки про перебіг Північної війни чи обставини Прутського походу Петра I, але й про повсякденне життя данського дипломата та його сучасників. Подорожні нотатки Юста Юля дають змогу уявити, наскільки складною і подекуди небезпечною для життя була місія дипломата, особливо в незнайомій країні під час війни. Данський дипломат, який у минулому більше подорожував морем, аніж сушею, детально описує небезпечні випадки під час тривалих мандрівок у зимовий холод чи літню спеку. Тут слід пригадати випадок, коли його сани проломились крізь лід недалеко від Петербурга в грудні 1709 р. і він ледь не загинув [23, с. 109]. Тоді, за словами Юста Юля, його врятував якийсь безіменний російський

капрал із почту царя. Цікаво, що цей досвід він проілюстрував у своєму щоденнику подібним випадком із тексту Адама Олеарія про свою московську подорож, який данський мандрівник прочитав на дозвіллі під час тривалого перебування в Нарві [23, с. 110].

Отже, подорожній щоденник данського дипломата Юста Юля, який формувався під час дипломатичної місії до російського царського двору за інструкцією данського короля та його радників, є не тільки джерелом інформації про «Іншого», тобто Російську державу, її правителя, народ, економічний потенціал, релігію, культуру та інші категорії. У цьому наративі автор-дипломат також розповідає про себе. Це, звісно, не є центральною темою щоденника. Проте ці нотатки дають змогу побачити «мікрорівень» дипломатії та дізнатись про специфіку повсякденного життя ранньомодерних дипломатів загалом та виклики для європейських дипломатів під час «російських місій» на початку XVIII ст. зокрема.

Можемо зробити висновок, що, окрім якихось традиційних вимірів повсякдення данського дипломата (офіційне листування, участь у прийомах та аудієнціях, візити до світських та церковних діячів, читання книг і т. п.), були й «інші», тобто (не)повсякденні. Серед них варто виокремити організацію власного побуту (оренда та облаштування будинку, турбота про членів «свого посольства», закупівля продуктів і т. п.), логістику подорожей (спорядження корабля, пошук коней і повозок, організація охорони під час мандрів, формування маршруту і т. д.), культурну дипломатію (відвідування храмів, спілкування з представниками місцевих спільнот іноземців, участь у весіллях та хрестинах представників російської аристократії і т. д.). Ці повсякденні «моменти» життя данського дипломата під час дипломатичної місії (1709–1711 рр.) переважно згадуються на сторінках щоденника з негативною оцінкою та критикою. Проте цей досвід дав змогу данському мандрівникові безпосередньо «відчути» соціальний та економічний вимір життя в тодішній Російській державі, дізнатися про релігійну та політичну культуру різних соціальних прошарків, порівняти європейську та російську гастрономічну і побутову культуру, зробити власні спостереження щодо торгівлі, архітектури, поштової комунікації, адміністративного поділу, інфраструктури доріг, військового потенціалу та інших сфер, які визначали внутрішній потенціал держави, з якою Данія планувала відновити військовий союз та отримати фінансову підтримку для подальших військових кампаній у Північній війні.

Список використаної літератури

1. Агеева О. Г. Русская культура начала XVIII века глазами западноевропейских дипломатов / О. Г. Агеева // Историческое познание: традиции и новации : материалы конференции. – Ижевск, 1996. – С. 309–319.
2. Алпатов М. А. Русская историческая мысль и Западная Европа (XVII – первая четверть XVIII в.) / М. А. Алпатов. – Москва : Наука, 1976. – 455 с.
3. Артамонов В. А. Россия и европейские страны в годы Северной войны. История дипломатических отношений в 1697–1710 гг. / В. А. Артамонов // Вопросы истории. – 1987. – № 9. – С. 136–140.
4. Бантыш-Каменский Н. Н. Обзор внешних сношений России (по 1800 год). Часть первая. (Австрия, Англия, Венгрия, Голландия, Дания, Испания) / Н. Н. Бантыш-Каменский. – Москва : Тип. Э. Лисснера и Ю. Романа, 1894. – 322 с.
5. Беспятых Ю. Н. Иностранные источники по истории России первой четверти XVIII в. (Ч. Уитворт, Г. Грунд, Л. Ю. Эренмальм) / Ю. Н. Беспятых. – Санкт-Петербург : БЛИЦ, 1998. – 479 с.
6. Возгрин В. В. Источники по русско-скандинавским отношениям XVI–XVIII веков / В. В. Возгрин // Рукописные источники по истории Западной Европы в архиве Ленинградского отделения Института истории СССР. – Ленинград, 1982. – С. 124–157.
7. Возгрин В. В. Россия и европейские страны в годы Северной войны : История дипломатических отношений в 1697–1710 гг. / В. В. Возгрин. – Ленинград : Наука, 1986. – 296 с.
8. Возгрин В. В. Русско-датский союз в Великой Северной войне, 1697–1716 гг. : автореф. дис. … канд. ист. наук : спец. 07.00.03 «Всеобщая история» / В. В. Возгрин. – Ленинград, 1976. – 164 с.
9. Возгрин В. В. Сведения о России XVI–XVIII вв. в переписке датских послов / В. В. Возгрин // Археографический ежегодник за 1981 г. – 1982. – С. 148–151.
10. Епифанов П. П. Россия в Северной войне / П. П. Епифанов // Вопросы истории. – 1971. – № 6. – С. 116–129 ; № 7. – С. 117–134.
11. История Дании с древнейших времен до начала XX века / Е. А. Мельникова, А. А. Сванидзе, Ю. В. Кудрина, В. Е. Возгрин, В. В. Рогинский ; РАН, Ин-т всеобщей истории, Центр истории и культуры Северной Европы. – Москва : Наука, 1996. – 502 с.
12. Лимонов Ю. А. Россия XVIII в. глазами иностранцев / Ю. А. Лимонов. – Ленинград : Лениздат, 1989. – 542 с.
13. Наливайко Д. С. Очима Заходу: рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. / Д. С. Наливайко. – Київ : Основи, 1998. – 578 с.
14. Стерликова А. Внешняя политика и дипломатия России периода Северной войны в отечественной историографии / А. Стерликова // Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина. – 2015. – № 2. – С. 61–68.
15. Успенский Б. А. Россия и Запад в XVIII веке / Б. А. Успенский // История продолжается. Изучение восемнадцатого века на пороге двадцать первого / сост. и отв. ред. С. Я. Карп. – Москва ; Санкт-Петербург : Университетская книга ; Ферней-Вольтер : Международный центр по изучению XVIII в., 2001. – 468 с.
16. Форстен Г. В. Датские дипломаты при московском дворе во второй половине XVII в. / Г. В. Форстен // ЖМНП. – 1904. – Ч. 356. – С. 67–101 ; С. 291–374.
17. Щербачов Ю. Н. Записки Юста Юля, датского посланника при Петре Великом / Ю. Н. Щербачов. – Москва, 1900. – 598 с.

18. Armitage D. The International Turn in Intellectual History / D. Armitage // Rethinking Modern European Intellectual History / Darrin M. McMahon and Samuel Moyn (eds.). – New York : Oxford University Press, 2014. – P. 232–252.
19. Bohlen A. Changes in Russian Diplomacy under Peter the Great / A. Bohlen // Cahiers du Monde Russe et Soviétique. – 1966. – № 7 (3). – P. 341–358.
20. Burke P. The Cultural History of the Travelogue / P. Burke // Przegląd Historyczny. – 2010. – № 101 (1). – P. 1–11.
21. Finney P. (ed.). Palgrave advances in international history / P. Finney. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2005. – 366 p. – (Palgrave advances).
22. Frigo D. Prudence and Experience: Ambassadors and Political Culture in Early Modern Italy / D. Frigo // Journal of Medieval and Early Modern Studies. – 2008. – Vol. 38 (1). – P. 15–34.
23. Grove G. En Rejse til Rusland under Tsar Peter, Dagbogsoptegnelser af Viceadmiral Just Juel, dansk Gesandt i Rusland 1709–1711 / G. Grove. – København : Gyldendal, 1893. – 473 p.
24. Hassø A. Danish Department of Foreign Affairs until 1770 / A. Hassø, E. Kroman. – København : Rigsarkivet, 1973. – 196 p. – (Vejledende arkivregistraturer / 16).
25. Hennings J. The Semiotics of Diplomatic Dialogue: Pomp and Circumstance in Tsar Peter I's Visit to Vienna in 1698 / J. Hennings // The International History Review. – 2008. – № 30 (3). – P. 515–544.
26. Jensen B. Dansk-russiskerelationer 1697–1709 / B. Jensen // Historie. – 1968. – № 8. – S. 397–465.
27. Le Roux M. Post Offices of Europe 18th – 21st Century: A Comparative History / Muriel Le Roux and Sébastien Richez. – Brussels, 2014. – (Histoire de la Poste et des Communications / History of the Post Offices and Communications).
28. Mączak A. Odkrywanie Europy: podróże w czasach renesansu i baroku / A. Mączak. – Gdańsk : Wydawn. Novus orbis. 1998. – 275 p.
29. Marquard E. Danske Gesandter og Gesandtskabspersonale indtil 1914 / E. Marquard. – København : Munksgaard, 1952. – (Rigsarkivet).
30. Møller P. The Russians as seen by three Danish travellers in the first half of the eighteenth century: Juel, Æreboe, von Haven / P. Møller // Culture & history. – 1997. – № 14. – P. 48–66.
31. Møller P. U. Hvordanrusserneer: etstykke dansk mentalitets historie / P. U. Møller // Danmark og Rusland i 500 år. – København : SNU, 1993. – S. 104–131.
32. The Cambridge history of Russia: Imperial Russia, 1689–1917 / D. Lieven (ed.). – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 765 p. – (The Cambridge History of Russia; vol. 2).
33. The Cambridge History of Scandinavia, 1520–1870 / E. I. Kouri, J. Olesen (eds.). – Cambridge : Cambridge University Press, 2016. – 1152 p. – (The Cambridge History of Scandinavia ; vol. 2).
34. Thomas D. The New Guide to the Diplomatic Archives of Western Europe / D. Thomas. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1975. – 441 p.

Iryna Papa

(NOT)EVERYDAY LIFE OF THE DANISH DIPLOMAT IN RUSSIA (Based on the Travel Diary of Just Juel, 1709–1711)

At the beginning of the 18th century, Europe was a theater of war. Most of the European states were engaged in the long and large-scale military conflicts (i.e., the Spanish Heritage War and the Great Northern War). The confrontation of some European rulers and the desire to expand political influence in certain regions has led them to new ways to achieve ambitious goals. In addition to military force, they also referred to the art of diplomacy and the assistance of diplomats, who by their order often collected information about the neighboring states, which were treated both as potential allies and as opponents at the same time.

The emergence of some sources written by eyewitness-diplomats and accomplices of the iconic events of the early 18th century was the result of new tactics in the foreign policy of the rulers and their secret advisers. That is why some European diplomats who were in international missions had to be in the role of a spy and an ethnographer-memoirist at the same time.

In this article, we would like to focus on the materials of the diplomatic mission of the Danish diplomat Just Juel (1709–1711). Namely, we deal with the travel diary, which, in addition to the description of the journey through Eastern Europe, tells about the features of Danish diplomacy during the Great Northern War and the specifics of the international relations of the early 18th century. Particular attention is paid to Just Juel's daily life during his stay at the court of Peter the Great and trips around the Polish-Lithuanian Commonwealth and some Ukrainian territories.

Our analysis of the diary casts a new light on the social aspects of the Danish diplomatic mission (1709–1711) and its micro-level. We show how vital was the abundance of food, convenient living conditions, life safety, transportation, leisure time for the early-modern diplomats and their diplomatic activities.

Keywords: Just Juel, Danish diplomatic mission (1709–1711), travel diary, diplomats, the Great Northern War, 18th century, daily life.

Матеріал надійшов 18.03.2018